

Theologiai Szemle

Ad fontes – az eucharisztia gyökereiről

2020-at mind a Nyugati (római katolikus) Egyházban mind Magyarországi Evangélikus Egyházban az Eucharisztia/Úrvacsora évének nyilvánították. Ez igazi alkalmat ad arra, hogy visszatekintsünk és bepillantást nyerjünk a történelem során sajnálatos módon részben éppen az eucharisztia értelmezése miatt egymástól elszakadt felekezetek eme legdrágább kincsének és szentségének gyökereibe. Az alábbi tanulmány megkísérli a biblikus alapokon túl felvázolni az ókeresztyénség első századai eucharisztia-gyakorlatának legfőbb vonásait és jellemzőit.

1. Igei alapok

1.1. Felütés

Mindenkiben felvetődött már a kérdés, hogy a keresztyénség egyik legdrágább, ha nem a legdrágább szentségének, az úrvacsorának/eucharisztianak miért van annyi elnevezése?

Az Újszövetségben pl.: kenyér megtörése vagy kenyértörés (rk. fordítás), úri vacsora (κυριακὸν δεῖπνον). Emellett az évszázadok során más elnevezései is használatossá váltak, mint pl.: Pászka, eucharisztia, szent eucharisztia, felajánlás, communio, mise, szentmise, miseáldozat, misebemutató, áldozás, szentáldozás, utolsó vacsora, úrvacsora, sacramentum/sákramentum, szentség, oltáriszentség.

E sokszínűség egyértelműen jelzi, hogy igazi titokról (μυστήριον) van szó, ami emberi értelemmel és teljességgel aligha megmagyarázható.

A vacsora, lakoma (δεῖπνον – cena) kifejezés 14-szer fordul elő az Újszövetségben. Ebből: 2-szer Jézussal és az eucharisziával kapcsolatban: az egyik helyen, mint *úri vacsora* (κυριακὸν δεῖπνον), a másikon pedig mint a *Bárány menyegzőjének vacsorája* (1Kor 11,20 ill. Jel 19,9) és 1-szer mint Isten nagy mennyei vacsorája: Jel 19,17. A többi helyen „sima” lakomaként/vacsoraként (11-szer): Mt 23,6; Mk 6,21; Mk 12,39; Lk 14,12; Lk 14,16.17; Lk 20,46; Jn 12,2 (a lábmosásnál, ÁM szerzési igék nélkül!); Jn 13,2.4 ill. 1Kor 11,21.

A kenyér megtörése (ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου – in fractione panis) kifejezés 18-szor fordul elő. Ebből 9-szer sima étkezésnél (pl. kenyérszaporítás): Mt 14,19; 15,36; Mk 6,41; 8,6.19–20; Lk 9,16; ApCsel 20,11 és 27,35. 3-szor az utolsó vacsoránál: Mt 26,26; Mk 14,22; Lk 22,19, és 6-szor a feltámadás után – az ösgyülekezetben (s itt már mint az eucharisziára történő utalásként): Lk 24,30.35; ApCsel 2,42.46; 20,7 és 1Kor 11,24.

Jól jelzik ezen igehelyek, hogy az eucharisztia szerzéséhez és eredetéhez képest kisebb-nagyobb módosulásokon esett át az évszázadok során. A rendelkezésre álló források alapján a következőkben megkíséreljük kimutatni, hogy az első három évszázad során még komolyabb teológiai magyarázatok nélkül, az értünk meghalt, ám de harmadnap feltámadott és megdicsőült Jézus Krisztus eucharisziájáról (hálaadásról) beszélhetünk, s ebből következőleg az elnevezését illetően is – nagy valószínűséggel – csak a konstantinuszi fordulatot (Kr. u. 313) követően állt be változás.

1.2. Az Újszövetség eucharisztia szaváról

Az euchariszteó (εὐχαριστέω) ige és a belőle képzett főnév ill. jelző összesen 53-szor fordul elő az Újszövetségben. Jelentései: hálát adni, hálásnak lenni, (meg)köszönni, imádkozni, Istent dicsőíteni, ill. főnévként: hála, háládatosság, köszönet, Isten dicsőítése. Legtöbbször, 39-szer, mint: hálaadás (levél elején a címzettekért), imádság (Isten-tiszteleten) vagy hálaadás (pl. adakozásért) fordul elő. 14-szer étkezéssel kapcsolatban: ebből 9-szer általában étkezéskor (pl. kenyérszaporítás) és 5-ször az utolsó vacsora szerzésének párhuzamos helyein (Mt 26,27; Mk 14,23; Lk 22,17.19 és 1Kor 11,24).

Ezt summázandó elmondható, hogy bár maga az eucharisztia szó, mint az „úrvacsorát” jelölő kifejezés az Újszövetségben még nem található meg, ám az étkezéshez – mint az ételt teremtő és ajándékozó Istenhez szóló imádság – ősi szokás szerint feltétlen kapcsolódik. így egyáltalán nem véletlen az sem, hogy rövid időn belül a Krisztus által szerzett, váltságshalálával megpecsételt és vele valóságos-élő kapcsolatot teremtő liturgikus étkezés önálló létet öltve a hálaadások hálaadásává: eucharisztivá lett az ókeresztyének körében!

2. Az eucharisztia újszövetségi eredetéről

2.1. A páli és a szinoptikus tradíció

Pálnál olvashatjuk a legrégebbi feljegyzést (1Kor 10,16–17; 11,23–26) az *úri vacsoráról* (κυριακὸν δεῖπνον), mely által az alakuló hellén korinthusi gyülekezet tradíciójába kapcsolódhatunk be. A hívek communióját közös étkezés előzte meg, melyből egy-kettőre komoly konfliktus robbant ki a tehetősebb és szegényebb hívek között. Az apostol ezért azt tanácsolta, hogy ki-ki inkább otthon étkezzon: *Amikor tehát összejöttök egy helyre, nem lehet az úri vacsorával élni, mert mindenki a saját vacsoráját (τὸ ἴδιον δεῖπνον) veszi elő evéskor, és az egyik éhezik, a másik pedig megrészegeedik, hát nincsen házatok, hogy ott egyetek és igyatok?... Megszégyenítitek azokat, akiknek nincsen?... Azért... ha összejöttök az evésre, várjátok meg egymást. És ha valaki éhes, otthon egyék, hogy ne ítéltre jöjjetek össze* (1Kor 11,20–22.33).

Az áldásmondás – a kenyér és a bor felett ill. a hálaima a végén részben zsidó gyökerekre vezethető vissza (vö. Zsolt 116,13.17).¹ A Mischnában és a szédervacsoránál ötször mondanak áldást a pohár felett, ám csak négyszer isszák ki. Az ötödiket csak akkor majd, ha eljön a Messiás: Kidus, Mágid, Bérách, Hállél ill. Illés pohara (vö. 2Móz 6,6–7).² Alapvető különbség azonban, hogy az úri vacsorát nem egyszer(!) egy évben, hanem rendszeresen tartottak!

Szintén zsidó gyökerekre visszavezethetően az áldásmondás először a pohár(!) felett (1Kor 10,16; Lk 22,17), utána a kenyér és (újra) a pohár felett hangzik el. „Újdonság” viszont, hogy mindez kiegészül a Jézus halálára való emlékeztetéssel, ami meglepő módon azonban az első századok ókeresztyén liturgikus emlékeiből teljesen hiányzik! Ha mégis történik utalás áldozatra, mint pl. a *Didachéban*, akkor az az adományokra-felajánlásokra vonatkozik. Az Emmausi tanítványok történetére gondolva pedig az eucharisztia-közösség egyben a Krisztussal való közösség ismertetőjegyévé (is) lett (Lk 24). Lásd ehhez 1Kor 10,16–17:

¹ *A szabadulásért fölemelem a poharat, és az ÚR nevét hirdetem... Hálaáldozatot mutatok be neked, és az ÚR nevét hirdetem.*

² Vö. Janssen, Claudia: Hoffnungskörper des Messias. *Zeitzeichen* 17 (2016/03). 34. o.

Az áldás pohara (τὸ ποτήριον), amelyet megáldunk, nem a Krisztus vérével való közösségünk-e? A kenyér, amelyet megtörünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e? Mert egy a kenyér, egy test vagyunk mindannyian, akik az egy kenyérből részesedünk.

ill. 1Kor 11,23–26:

Mert én az Úrtól vettem, amit át is adtam néktek, hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárultatott, vette a kenyeret, és hálát adva (εὐχαριστήσας) megtörte, és ezt mondotta: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, amely értetek van, ezt cselekedjétek az én emlékezetemre (εις την εμην αναμνησιν).” Hasonlóképpen vette a poharat (τὸ ποτήριον) is, miután vacsoráltak, és ezt mondta: „E pohár (τὸ ποτήριον) amaz új szövetség (ἡ καινὴ διαθήκη) az én vérem által, ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre.” Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret, és isszátok e poharat (τὸ ποτήριον), az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend.

A szinoptikusoknál nagyjából ugyanazt olvassuk, s az iratok keletkezésének sorrendje miatt Lukácsé (Lk 22,15–20) a legbővebb változat:

Jézus ezt mondta nekik: „Vágyva vágytam arra, hogy szenvedésem előtt megegyem veletek ezt a húsvéti vacsorát (τοῦτο τὸ πάσχα). Mert mondom nektek, hogy többé nem eszem ebből, míg csak be nem teljesedik ez az Isten országában.” Azután vette a poharat (ποτήριον), hálát adott (εὐχαριστήσας), és ezt mondta: „Vegyétek, és osszátok el magatok között. Mert mondom nektek, hogy nem iszom mostantól fogva a szőlőtő terméséből, amíg el nem jön az Isten országa.” És vette a kenyeret, hálát adott (εὐχαριστήσας), megtörte és e szavakkal adta nekik: „Ez az én testem, amely tiérettetek adatik: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.” Hasonlóképpen vette a poharat (τὸ ποτήριον) is, miután megvacsoráztak, és ezt mondta: „E pohár (τὸ ποτήριον) az új szövetség (ἡ καινὴ διαθήκη) az én vérem által, amely tiérettetek ontatik ki.

Apró, de fontos eltérés, hogy Márknál és Máténál hiányzik a szövetség „új” jelzője, ill. Máténál ki is egészül a szöveg: ... *a bűnök bocsánatá*-val (Mt 26,28b). A szövetség kifejezéssel a zsidó tradícióra történik utalás. Míg Pál és Lukács valószínűleg a jeremiási *Új szövetségre* utal (Jer 31,31kk), addig Máté a bűnbocsánat említésével (Mt 26,28b) inkább a Sínai szövetségre irányítja olvasói figyelmét (2Móz 24,8).

Ehhez hasonlóan csak Pálnál (kétszer) ill. Lukácsnál (egyszer) olvasható „*az én emlékezetemre*” kifejezés, ill. hogy Jézus ugyancsak a zsidó tradíciónak megfelelően először Istennek ad hálát, majd a poharat körbeadva Isten országnak eljövételéről prófétál.

A választott nép helyzetére nézve, a Makkabeus-felkelést követően egy új gondolat vetette meg lábát a zsidó teológiában. Nevezetesen, hogy a mártírok halála egyben egy új élet kezdete, melyet maga Isten ajándékoz választottainak. Így a mártírium-teológia: nem a halál teológiája, nem is a mártírok magasztalása, hanem isten állásfoglalása a kivégzettek mellett! Ezt figyelembe véve tehát a szerzetetési igében: nem az egyéni bűnbánatra (*értem adatott*) kerül a főhangsúly, mint inkább a halál legyőzésére, egyfajta feltámadás-teológiára, s ezzel együtt az öröme, hálaadásra (eucharisztia)! *Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret, és isszátok e poharat (τὸ ποτήριον), az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend (1Kor 11,26). Nem iszom mostantól fogva a szőlőtőnek ebből a terméséből ama napig, amelyen majd újat iszom veletek atyám országában (mt 26,29).*

Az előzőket tehát Jézusra vonatkoztatva kijelenthetjük, hogy Jézus teste és vére az ő népe javát van szolgálni: s nem csupán kereszthalálát, hanem az ő teljes-egész (örök) életét. a szent jegyekkel élő magával a megfeszített és feltámadott Jézussal kerül kapcsolatba, s így a

gyülekezet Jézussal egy kollektív „reménység-testté” lesz, mely egyben Jézus és az emberek feltámadásának (öröm)ünnepé is.³

Ezen gondolatok alapján egyáltalán nem véletlen, hogy vannak, akiknek problémás az osztásnál a: *Krisztus teste, mely érted adatott, Krisztus vére, mely érted ontatott ki...* – mondatok kizárólagos ismételtetése.

2.2. A jánosi tradíció

János apostol (6,48–59) nem ismétli sem Pált, sem a szinoptikusokat, hanem a saját, önálló útját járja. A hagyomány szerint övé a legkésőbbben íródott evangélium, és ő az egyetlen szem- és fültanú az evangélisták közül! Mintha csak azért ragadott volna íróvesszőt, hogy a szinoptikus hagyományhoz kiegészítéseket és pontosításokat tegyen. Néhány jánosi sajátosság:

- nála nincs utolsó vacsora, viszont csak nála olvashatunk: a lábmosásról, vagy további részleteket az áruló Júdásról, az ÚJ parancsolatról, a Pártfogóról stb.;
- igazi sajátosság és teológiai csemege az *én vagyok* logionok;
- az eucharisztia „szerzése” nem Jeruzsálemben történt, hanem jóval korábban Galileában, egész pontosan a kapernaumi zsinagógában (Jn 6,59);
- arról sem olvasunk, hogy mindez szűk vagy zárt tanítványi körben történt volna!;
- köztudott, hogy Galileát Jézus korában vegyes népesség lakta, ezért kérdezte például Nátánáel Fülöptől: *Származhat-e valami jó Názáretből?* (Jn 1,46);
- az sem véletlen, hogy Jánosnál külön hangsúly esik arra, hogy a zsidók mennyire értetlenkedtek Jézus kijelentéseiben.

Íme a jánosi beszámoló: *Én vagyok az élet kenyere. Atyáitok a mannat ették a pusztában, mégis meghaltak. De ez az a kenyér, amely a mennyből szállt le, hogy aki eszik belőle, meg ne haljon: Én vagyok az az élő kenyér, amely a mennyből szállt le: ha valaki eszik ebből a kenyérből, élni fog örökké, mert az a kenyér, amelyet én adok oda a világ életéért, az az én testem (ἡ σὰρξ μου!). A zsidók erre vitatkozni kezdtek egymással, és ezt kérdezték: „Hogyan adhatná ez nekünk a testét (τὴν σάρκα [αὐτοῦ]) eledelül?” Jézus így szólt hozzájuk: „Bizony, bizony, mondom néktek: ha nem eszitek az Emberfia testét (τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου!), és nem isszátok a vérét, nincsen élet tibennetek.*

Aki eszi az én testemet (ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα), és issza az én véretem, annak örök élete van, és én feltámasztom őt az utolsó napon. Mert az én testem (σὰρξ μου) igazi étel, és az én vérem igazi ital. Aki eszi az én testemet (μου τὴν σάρκα), és issza az én véretem, az énbennem marad, és én őbenne. Ahogyan engem az élő Atya küldött el, és én az Atya által élek, úgy az is, aki engem eszik, élni fog énáltalam...” Ezeket a zsinagógában mondta, amikor Kapernaumban tanított (Jn 6,48–59).

János tudósítása alapján megállapítható:

- az eucharisziára történő nyilvánvaló utalás Jánosnál egy a zsidókkal folytatott, kapernaumi vitabeszéd csúcspontja, ahol nincs szó sem páska- vagy szédervacsoráról;
- figyelemreméltó továbbá, hogy ezt megelőzően találjuk az ötezer ember megvendégelésének történetét;
- nincs utalás szövetségkötésre, csak arra, hogy Isten egykor mannával táplálta népét a pusztában, ez a mostani *élet kenyere* azonban valami egészen más eledel;
- nincs szó a kenyér megtöréséről, pohárról és borról sem – csak vérről;

³ Vö. Uo. 34k. o.

- az 51. versben a szinoptikusokhoz hasonlóan Jézus ugyan utal kereszthalálára, ám a hangsúly itt is az: örökléten, a feltámadáson és az általa-, benne való életen van;
- míg a szinoptikusok organikus testről (σῶμα, corpus), addig János hústestről (σὰρξ, caro) beszél (miként Antiochiai Szent Ignác is, l. alább);
- ezt tovább fokozandó a szent jegyekkel élő: „igazi ételt” és „italt” vesz magához, jelezve ezzel, hogy a szószerinti evés (rágás) és ivás által a mindenkori Euchariszián résztvevő magával a megfeszített és feltámadott Jézussal valóságosan-reálisan(!) kerül kapcsolatba;
- e mögött nagy valószínűséggel Jánosnak az Üdvözítő földi/testi voltát és szenvedését csak látszatnak tartó doketista krisztológiától való egyértelmű elhatárolódása állhat;
- az írásmagyarázók ugyancsak igyekeznek a szélsőségektől elhatárolódni, mint pl. az eucharisziát jelképpé silányító spiritualizmustól vagy a materiális sakramentalizmustól, mely szerint a szent jegyek maguktól fejtik ki hatásukat⁴;
- ugyanezt erősítendő az is, hogy Jánosnál sem találjuk a Pálnál ill. Lukácsnál szereplő jézusi kitélt: *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*, hogy véletlenül se válhasson az eucharisztia „emlékvacsorává”⁵;
- és végül az sem véletlen, hogy ezt a realiztikus kijelentést a tanítványok is kemény beszédnek tartották (Jn 6,60), amire Jézus így folytatta (Jn 6,61.63): *Ez megbotránkoztat titeket?... A lélek (τὸ πνεῦμά) az, ami megelevenít, a test (ἡ σὰρξ) nem használ semmit: a beszédek, amelyeket én szólok néktek, lélek és élet (πνεῦμά ἐστιν καὶ ζωή).* Fülünkbe csenghet Augustinus híres mondata, amit a *Beszédek János evangéliumáról* című művében olvashatunk: *Crede et manducasti!*⁶ – *Higgy és akkor máris ettél!* Jézus az (örök) életet azoknak adja, akik hisznek!

2.3 A két tradíció összevetése

Közös vonásként megállapítható, hogy:

- mindkét tradíció tömör, lényegre törő, közvetlen hangnemű és továbbgondolásra sarkall;
- Jézus egyszerű és szókimondó kijelentései komoly kérdés elé állítanak: vagy hisz Neki valaki, vagy nem! Spekulációnak helye nincs! (pl. transzszubsztanciáció: az akcidencia – megmarad, a szubsztancia – átlényegül... stb.).
- mindkét tradíció vér fogyasztásáról szól, ami egyszerűen elképzelhetetlen és bizarr a zsidó gondolkodás számára, viszont éppen ezért kétségkívül beszélhetett róla Jézus!
- mindkettő eszkatológikus tartalmú, egyértelműen utalva az Odaátra, Eljövendőre: Pál és a szinoptikusok Krisztus ill. Isten országának eljövételéről, míg János mennyből alászálló kenyérről, öröklétről ill. utolsó napról beszél.

Konklúzióként megállapítható, hogy az újszövetségi híradásokban a fő hangsúly egyértelműen a Krisztussal való valóságos közösségen, s így az üdvözültek seregén, a „reménység-testen” van! Ez az ünnepi-, mennyei lakoma pedig igazi alkalmat ad a hálára – öröme – reményre – eucharisziára!

Az újszövetségi alapokhoz még csak annyit, hogy az evangélikus *Agendában* nagy valószínűséggel a keletkezési időfaktort szem előtt tartva az Úrvacsora liturgiában alapvetően

⁴ Bolyki János 2001. „*Igaz tanúvallomás*” *Kommentár János evangéliumához*. Budapest. 196. o.

⁵ Ahogy másfél évezreddel később mégis azzá lett a humanista gyökerekkel rendelkező Zwinglinél.

⁶ Augustini, Sancti Aurelii 1841. *In Joannis evangelium tractatus CXXIV*. Paris. In. Migne, Jacques Paul 1841–1855. *Patrologia Latina 1–221*. Paris. (a továbbiakban PL) 35/1601. o.

a páli verziót találjuk – néhány apró (részben szinoptikus) kiegészítéssel: pl.: *igyatok ebből mindnyájan... ill. sokakért kiontatik bűnök bocsánatára.*⁷

Erdemes azon is egy pillanatra elgondolkodni, hogy Krisztus keresztje hivatalos keresztýén szimbólummá csak az Efezusi zsinaton lett (Kr. u. 431)! Ezért a legrégebb korpuszos keresztábrázolás Kr. u. 432-ből(!) való (Róma – Santa Sabina bazilika faragott kapujának bal felső kazettája).

Igei tükörként pedig idekívánkozik még a jeruzsálemi ősgyülekezet gyakorlatáról szóló lukácsi beszámoló, ami teljes összhangban áll az eddig mondottakkal: *Napról napra állhatatosan, egy szívvel, egy lélekkel voltak a templomban, és amikor házanként megtörték a kenyeret, örömmel és tiszta szívvel részesültek az ételben, dicsérték az Istent...* (ApCsel 2,46k). Ezen korai agapékból, a szeretetlakomákból alakult ki a Krisztus reális jelenlétét valló eucharisztia.

3. Eucharisztia – már – az Ószövetségben?

A Teremtés könyvében, Ábrámmal kapcsolatban olvashatunk egy mindössze három versből álló, felettébb izgalmasnak mondható, „beékelt” epizódot! A sziddim-völgyi csata elbeszélése ugyanis 1Móz 14,17-ben egyszer csak megszakad, majd 1Móz 14,21-ben tovább folytatódik. A köztes, kétségkívül „beszerkesztett” három vers így hangzik:

Melki-cedek, Sálem királya (מֶלְכִי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם – nem Melki-sédek!) kenyeret és bort vitt ki eléje (ti. Ábrám elé). Ő a Felséges Isten papja volt, megáldotta őt, és ezt mondta: Áldott vagy Ábrám a Felséges Isten előtt, ki a mennyet és a földet alkotta! És áldott a Felséges Isten, mert kezébe adta ellenségeidet! Ábrám pedig tizedet adott neki mindenből (1Móz 14,18–20).

E bekezdés igencsak felkelti a keresztýén olvasó érdeklődését! Csak néhány felmerülő izgalmas kérdés:

- Ki ez a Melkicedek, (szó szerint) az *Igazság Királya*?
- Hol van Sálem? – Talán Jeruzsálem? Már ekkor?
- Hogy értsük: a *Felséges Isten papja, ki a mennyet és a földet alkotta*? Ő talán maga a Teremtő Isten, aki Ábrámot is elhívta?
- Ha igen, akkor már másokat is elhívott? Sőt ekkor már papja(i) is van(nak)?
- *Kenyeret és bort* vitt Ábrámnak? Kenyeret és bort? Miért éppen ezeket?
- Ábrám *tizedet adott neki*? – Hát nem Mózes által adatott a tized törvénye?

Mit mondanak a Tóra zsidó magyarázói?

Feltétlen hiteles történetnek tartják (vö. Tel-el-Amarna cseréptáblák). Az 1887-es ásatások során többek között napvilágra kerültek a hűbéres király, Urusalimnak az egyiptomi kormányhoz írt levelei.

Szerintük a Sálem királya kifejezés egyértelmű jelzés „Urusalim”-ra, azaz Jeruzsálemre. A kenyér és a bor pedig nem más, mint a barátság és vendégszeretet jele keleten. A Magasságos Isten összetétel (אֱלֹהִים ; Él-Eljón) mindössze még egy helyen fordul elő (Zsolt 78,35) az Ótestamentumban, és a Mózes korát megelőző Kánaán istenségét(!) hívták így. A rabbik mindemellett úgy mond „haragszanak” is Melkicedekre, mivel először Ábrámra, (1Móz 14,19),

⁷ Pröhle Károly (Szerk.) 1986. *Agenda*. Budapest. 42k. o.

s csak azt követően mondott áldást a Magasságos Istenre (1Móz 14,20). A tized által viszont Ábrám elismerte Melkicedeket a Magasságos Isten papjának.⁸

Mit mondanak a vallástörténészek?

Melkicedek egy pillanatra keresztezi Ábrám pályáját, aki felismeri, hogy nála (Isten barátjánál) magasabb rangja van. Ezután egy évezredre eltűnik a szentírók szeme elől.

A vele kapcsolatos bibliai igehelyek igencsak talányosak. A későbbi századok is csak félelemmel merik nyomozni alakját. Melkicedek adományai szerintük egyértelműen az eucharisztia külső jegyeire utalnak!

A kenyér a benne lévő só által a földdel, a bor pedig a benne lévő kén miatt a szellemvilággal köt össze. A kenyér feminin és szilárd, a bor viszont maszkulin és folyékony, azaz Isten és ember egységét jelképezi! A késő antik világban Demeter és Dionüszosz ünnepe jelezte az évkör forgását. Szobraikat kalászból és szőlővesszőkből font koszorúval ékesítették, a magokat és a szőlőszemeket azután meg is szentelték.

A kumráni *Midrás Melkicedek* című iratban Jahve igazi választottait Melkicedek-sorsú embereknek nevezik, maga Melkicedek pedig az ég lakója és az angyalok feje. Ez a nézet a korai keresztyénség körében is elterjedt, Melkicedeknek istenemberi méltóságot tulajdonítottak (vö. melkicedekiánus eretnokség).⁹

Vizsgálódásunkat folytassuk a történethez kapcsolódó igehelyekkel! Általában kenyérről (búzáról) és borról van szó a következő toposzokon: Péld 9,1.5; Préd 9,7; Zsolt 104,14b–15a; Zsolt 4,8; Melkicedekről pedig: Zsolt 110,4; Zsid 5,5–6.10; 6,20; 7,1–28 ill. Jn 8,48–59-ben. Igaz ugyan, hogy a jánosi szakaszban Melkicedekről szó szerint nincs szó, ám mégis mintha Jézus egyértelműen az Ábr(ah)ámmal való találkozására utalna...

A kenyér és bor Péld 9,1.5-ben a vendégszeretet jeleként kerül elő. Zsolt 4,8-at a 6–7. század fordulóján működő akragaszi (Szicília) püspök, Szent Gergely a Prédikátor könyvéről írt kommentárjában az eucharisziára vonatkoztatja: *Akik ugyanis ezt a kenyeret eszik, és ezt a misztikus bort isszák, azok valóban örvendeznek és ujjonganak, és boldogan mondhatják: Örömet adtál szívünkbe.*¹⁰

A 110. Zsoltár nevezetes 4. verse: *Pap vagy te örökké, Melkicedek módján...* – az írásmagyarázók szerint Nátán próféta beiktató üdvözlése. Dávidnak rendkívüli papi méltóság adatott, mely különbözik az ároni papságtól. Maga Melkicedek pedig a királyi és főpapi méltóság együttes és ideális megjelenítője, s mint ilyen egyben a Messiás prototípusa. Ezt a zsoltárverset Jézusra vonatkoztatva Zsid 5,5–6. 10. ill. 6,20 is idézi: *...Krisztus sem maga dicsőítette meg magát azzal, hogy főpap lett... Ahogyan... mondja: „Pap vagy te örökké, Melkicedek rendje szerint” (Zsolt 110,4)... Mert Isten őt a Melkicedek rendje szerint való főpapnak nevezte.*

Melkicedek történetet idézi és részletesen magyarázza a Zsidókhoz írt levél hetedik fejezete (7,1–28): *Mert ez a „Melkicedek, Sálem királya, a magasságos Isten papja, aki a királyok leveréséből visszatérő Ábrahám elé ment, és megáldotta”. Ábrahám pedig tizedet is adott neki mindenből. Melkicedek neve először ezt jelenti: igazság királya, aztán Sálem királya, vagyis béke királya (7,1–2).* A második versben mintha áthallás lenne, érdemes azt azért

⁸ Vö. Hertz, Joseph Herman (Szerk.) 1984. *Mózes öt könyve és a Haftárák. 1–5.* Budapest. 1/137k. o

⁹ Vö. Tokarev, Szergej Alekszandrovics (Szerk.) 1988. *Mitológiai enciklopédia. 1–2.* Budapest. 2/254k. o., Czeglédy Sándor at alii 1931. *Bibliai lexikon. 1–2.* Budapest. 2/743. o. és Schlatter Theodor (Szerk.) 1967. *Calwer Bibellexikon.* Stuttgart. 885. o.

¹⁰ In. Országos Liturgikus Tanács 1992. *Szent zsolozsma. Az imaórák liturgiája. 1–4.* Budapest. 3/213. o.

összevetni Jézus szavaival: *Én vagyok az út, az igazság és az élet... (Jn 14,6) ill. Békességet hagyok nektek, az én békességemet adom nektek, de nem úgy... (Jn 14,17).*

És vajon mire gondolt a szentíró, amikor így folytatta: Melkicedeknek *sem apja, sem anyja, sem nemzetsége, sem napjainak kezdete, sem életének vége nincs, de miután hasonlóná lett az Isten Fiához, pap marad mindörökké (Zsid 7,3).* Az írásmagyarázók szerint Melkicedek eme nemzetségnélkülisége igazi titkot rejt magába, mely egyben a leírhatatlan tisztelet kifejezése.

A 7,4. és 8b versben ez áll: *De nézzétek, milyen nagy ember ő, akinek Ábrahám, a pátriárka tizedet adott a zsákmány legjavából...., akiről bizonyágunk van, hogy él.* A szerző meg van győződve, hogy Melkicedek az igazi, halhatatlan papság hamisítatlan változata, és bizonyos afelől, hogy Melkicedek (örökké) él!

A 7,15–19a versek még rejtélyesebbek! *... ez még inkább nyilvánvaló, ha Melkicedekhez hasonlóan támad más pap, aki nem testi parancsolat törvénye (ti. ároni papság) szerint lett azzá, hanem örökkévaló élet ereje szerint. A bizonyágtétel (ti. hogy Jézus az új főpap!) így szól: „Te pap vagy örökké, Melkicedek rendje szerint (újra: Zsolt 110,4)” Ugyanis egy korábbi parancsolat (ti. az ároni papságé) eltöröltetik, mivel erőtlen és használhatatlan, mert a törvény semmit sem tett tökéletessé.* Ezek szerint Jézus maga lenne az új Melkicedek?! De Pál apostol egyik alapgondolata is visszaköszön: *... a törvényből csak a bűn felismerése adódik (Róm 3,20b),* mert Jézussal egy új korszak, az ingyen kegyelem korszaka vette kezdetét.

Folytatva a fejezetet, a 7,23–26 és 28 versekben arról olvasunk, hogy Jézussal az Ároni papság intézménye immáron a múlté, mely átadja helyét Krisztus örökös papságának.

A negyedik század egyik római antiariánus áldozópapja, Faustinus Luciferanusnak (†380k) *A Szentháromság* című értekezésében olvassuk a következő kommentet: *Áron papsága... átszállt az utódaira. Üdvözítőnk papsága azonban nem ilyen átörökölt papság, hiszen Pap vagy te örökké, Melkicedek módján (Zsolt 110,4). Üdvözítőnk, mint ember tehát király is és pap is, de nem testben lett fölkenve, hanem lélekben... Üdvözítőnket a Szentlélek kente föl, ezért lett valóságos Fölkent (Krisztus).*¹¹

Nem kevésbé talányosak János evangéliumának a nyolcadik fejezetében olvasható igeversek (Jn 8,52–53; 56–58): *A zsidók ezt mondták neki: „Most már tudjuk, hogy ördög van benned. Ábrahám meghalt, a próféták is meghaltak, te pedig azt mondd: Ha valaki megtartja az én igémet, az nem ízleli meg a halált soha. Te nagyobb vagy atyánknál, Ábrahámnál, aki meghalt? A próféták is meghaltak! Kinek tartod magadat?”... Jézus így válaszolt: „... Ábrahám, a ti atyátok ujjongott azon, hogy megláthatja az én napomat: meg is látta, és örült is.” A zsidók erre ezt mondták neki: „Ötvenéves sem vagy, és láttad Ábrahámot?”*

Ezek szerint Jézus találkozott volna Ábráhámmal? A folytatás pedig mintha meg is erősítené ezt:

„Bizony, bizony, mondom néktek, mielőtt Ábrahám lett volna: én vagyok.” Erre köveket ragadtak, hogy megkövezzék, de Jézus elrejtőzött, és kiment a templomból.

Az elővigyázatos írásmagyarázók szerint azonban itt csak arra találunk utalást, hogy Jézus egykor álomban megmutatta Ábrahámnak a jövőt és a Messiás napjait is, mely eszkatológikus örömmel töltötte el (vö. 1Móz 15,7–21 ill. 17,17).¹² Ezzel a magyarázattal

¹¹ Uo. 3/329. o.

¹² Vö. Karner Károly 1950. *A testté lett Ige.* Budapest. 142. o. és Bolyki János 2001. 249. o. A svéd lelkész és énekszerző, Anders Frostenson (1906–2006) egyik énekében is felfedezhetjük eme gondolatot: *Vándorként előre látta Krisztus napját Ábrahám* (329. ének 3. versszak). In. Káldy Zoltán et alii 1982. *Evangélikus énekeskönyv.* Budapest. 419. o.

mindössze csak az a baj, hogy a Tóra szövegében semmi erre utalót nem olvasunk!¹³ És mi van akkor, ha Melkicedek egyszerűen a preegzisztens Jézusnak a papja és megbízottja volt?!

Ezzel a még további kutatást igénylő témakörrel kapcsolatban igencsak meggondolandó, hogy miért éppen a Zsidókhöz írt levél taglalja és fejtegeti a Melkicedek epizódját? Mintha a szerző éppen a zsidógyökerű címzettek figyelmét és szemét szeretné felnyitni eme egyedülálló, rejtélyes történetre. Ezzel szemben Pál leveleiben magára Melkicedekre furcsa mód semmilyen utalást sem találunk.

Láttuk azt is, hogy az eucharisztia eredetét illetően János külön úton jár, s talán az sem véletlen, hogy éppen nála olvashatunk Jézus öröktől fogva való létéről (preegzisztenciájáról – Jn 1; Jel 1,17), valamint az Ábrahámmal történt találkozásról. Amennyiben tehát kapcsolat van az eucharisztia szerzésének jánosi és Ábr(ah)ámnak Melkicedek általi megvendéglése között, akkor még inkább kijelenthető, hogy az Újszövetségnek ezen hagyománya alapján az eucharisztianak a szédervacsorával való párosítása igencsak problémás.

Ám akárhogy is legyen, az eredeti kérdések egyelőre továbbra is megválaszolatlanul maradnak: Ki volt valójában ez a Melkicedek, az Igazság királya? És miért éppen kenyeret és bort vitt Ábrámnak?

4. Eucharisztia az első három század néhány ókeresztyén iratának tükrében

Elsőként egy kérdés: mit tudhatunk a keresztyén Isten-tisztelet kezdeteiről? Ókeresztyén eleink egyrészt nyilvánvalóan a hagyományos zsidó Isten-tiszteleti formákat vették át, mint pl.:

- kezdő(!) zsoltározás, éneklés (vö. 1Kor 14,26; Ef 5,19; Kol 3,16);
- ciklikus felolvasás a Tórából és a Profétákból (az első után elmélkedés, a második után prédikáció);
- ima, áldás és elbocsátás.

Másrészt hamar ki is egészítették ezt, pl.:

- himnuszokkal, hitvallásokkal (vö. Jn 1,1–14, Fil 2,6–11, Kol 1,15–20, Ef 1,3–13, 1Pt 2,21–25);
- keresztyén szent iratokból való olvasmányokkal (pl. a későbbi Újszövetség könyveiből);
- a Miatyánkkal;
- az eucharisziával és az azt megelőző bűnvallással (l. Did 14,1!).

Az ApCsel beszámolója alapján az (is) kétségtelen, hogy kezdetben az eucharisztia közös étkezéssel volt egybekötve. Most néhány az eucharisziáról szóló 1–3. századi ókeresztyén szemelvény segítségével próbáljuk meg rekonstruálni az akkori liturgikus gyakorlatot. Időrendi sorrendben részletek következnek:

- a *Didaché*-ből (Kr. u. 90k?);
 - Antiochiai Szent Ignációtól (35k–107 v. 117);
 - Justinus vértanútól (†165);
 - Irenaeustól (115 és 150 között–202k);
 - az *Addai és Mari-féle Apostolok liturgiája*-ból (Kr. u. 2. sz. legeleje)
 - Római Szent Hippolütosztól (170k–235);
- és

¹³ A Haftárak szerint itt ugyanakkor egyértelműen az Egyiptomban töltött szolgátság kerekített 400. évére történik utalás. In. Hertz, Joseph Herman (Szerk.) 1984. 1/137k. o.

- Cyprianusztól (190/200k–258);

4.1. Az 1–2. században

A javarészt erkölcsi intelmeket tartalmazó *Didaché*-ban (*A 12 apostol tanítása*-ban, Kr. u. 90k?) az eucharisziáról is olvashatunk (Did 9; 10; 14,1–3).¹⁴ Az irat másolatát 1873-ban fedezte fel egy nikomédiai (ma Izmir) metropolita Konstantinápolyban. Keletkezési helye valószínűleg Szíria. Az eucharisztia még mindig közös étkezéssel van összekötve, amit egyes helyeken egészen a 3. századig(!) gyakoroltak. Különös jellemzője a hálaadás (εὐχαριστέω) hangsúlyozása, mind az étkezés előtt, mind utána, ami szinte átkarolja, keretbe foglalja magát az eucharisziát.

Feltűnő, hogy nincs utalás sem a szerzési igékre, sem Krisztus passiójára!, annál inkább – az eucharisztia zárásaként – a közeli parúziára: Maranathá! Nem tartalmaz Epiklézist a szöveg, az áldásmondás pedig itt is először a pohár (τὸ ποτήριον) felett hangzik el (vö. Pál és Lk!). Fontos kitétel továbbá, hogy csak megkereszteltek (felnőttek) részesülhetnek az Eucharisziából! A liturgiából jól ismert egyik mondat (az *Agenda* Epiklézis előtti mondata: *Ételt és italt adsz az embereknek, hogy...*)¹⁵ NEM az eucharisztia előtt, hanem azt követően, zárásaként hangzik el! Ezt közvetlenül követi az un. Anamnézis, mely az *Agendából* viszont hiányzik.

További érdekesség, hogy az irat 14. fejezetében (Did 14,1–3) újra előkerül az eucharisztia, amit az Úr napján(!), hetente tartottak. Ahogy az már említettük, fontos kitétel, hogy a szertartást bűnvallás előzi meg! Az eucharisztia szó helyett itt kenyértöréséről ill. áldozatról olvasunk. A kontextusból azonban kiderül, hogy az áldozat(!?) kifejezés itt még a hívek által összehordott ételekre, adományokra vonatkozik.

Ezeket és az áldó formulákat is figyelembe véve egyértelműnek tűnik, hogy a *Didaché* egy zsidó gyökerű irat, ill. hogy az eucharisziát gyakorlók immár kiszakadtak a zsinagógai Isten-tiszteletből (Did 14,1). Íme a szövegrészletek:

Az Eucharisziáról... így végezzétek: először a pohár (τὸ ποτήριον) fölött: Hálát adunk Néked Atyánk a Te szolgálódnak, Dávidnak szent szőlőjéért, melyet megismertettél velünk szolgálódnak (του παιδοῦ σου), Jézus által. Dicsőség néked mindörökké!

A kenyértörésről pedig (περι δε του κλασματος – de pane fracto autem) a következőképpen: Hálát adunk néked, Atyánk, az életért és tudásért (γνωσις!), melyet kinyilatkoztattál nekünk a Te szolgálódnak, Jézus által. Dicsőség néked mindörökké! Ahogyan e kenyértörédekek (= keresztyének?!) szét voltak szóródva a hegyeken (= népek között?!) és eggyé váltak összegyűjtve, úgy gyűljön össze egyházad királyságodban a föld határaitól! Mert tiéd a hatalom és dicsőség Jézus Krisztus által mindörökké!

Ne egyék és ne igyék az Eucharisziátokból senki más, csak az, aki meg van keresztyelve az Úr nevére! Erről mondta ugyanis az Úr: ne dobjátok a szentet a kutya elé (Did 9,1–5).

MIUTÁN(!) pedig beteltetek, így adjatok hálát: Szent Atyánk, hálát adunk néked szent nevedért, melynek sátrát szívünkben ütöted fel, a tudásért és hitért és halhatatlanságért, melyet kinyilatkoztattál nekünk a Te szolgálódnak, Jézus által. Dicsőség néked mindörökké! (ismétlés!)

Mindenható Uralkodónk, ki mindent nevedért teremtettél, ételt és italt adtál az embereknek, hogy élvezzék, nekünk pedig lélek szerinti (πνευματικη) ételt és italt adtál, és örök

¹⁴ In. Vanyó László (Szerk.) 1980–2009. *Ókeresztény írók. 1–20.* Budapest. (a továbbiakban ÓÍ). 3/97k, 100. o. és Funk, Franz Xaver von 1901/1913. *Patres apostolici. 1–2.* Tübingen. (a továbbiakban PA). 1/21–23; 32. o.

¹⁵ Pröhle Károly (Szerk.) 1986. 42. o.

életet Szolgád által! (az Agendában ezután: Epiklézis + Miatyánk + Szerzési Igék) Mindenekelőtt azért adunk hálát néked, mert hatalmas vagy! Dicsőség néked mindörökké!

Emlékezzél meg, Uram, egyházaodról, hogy szabadítsd meg őt minden gonosztól és tedd tökéletessé szeretetedben, és gyűjtsd össze a négy szél irányából a megszentelt országodba, amit neki készítettél! (az Agendából ez az Anamnézis hiányzik) Jöjjön a kegyelem, és múljon el e világ! Hozsanna Dávid Istenének! Aki szent, jöjjön, aki nem az, térjen meg! Maranathá! Ámen!... (Did 10,1–6):

...Az Úr napján(!) gyűjletek egybe, törjétek meg a kenyeret (κλάσατε ἄρτον – frangite panem) és adjatok hálát, előtte(!) megvallván vétkeiteket (προεξομολογησάμενοι τα παραπτώματα υμῶν – delicta), hogy tiszta legyen áldozatotok (ἡ θυσία – sacrificium). Mindaz, akinek vitás ügye van felebarátjával, addig ne jöjjön közétek, míg ki nem békült, nehogy közönségessé váljon áldozatotok. Az Úr ugyanis erről mondta: Mindenütt tiszta áldozatot mutatnak be nékem... (Did 14,1–2a, vö. Mal 1,7–8,11: ...tisztátalan kenyeret valamint vak, sánta és béna állatokat hoznak áldozatra...)

Antiochiai Szent Ignác (35k–107 v. 117) püspök és apostoli atya az *Efezusiakhoz írt levelében* az eucharisztia keresztül „megkeresztelte” az ókorban használt és Isisnek tulajdonított általános csodaszert, mely földi betegségek gyógyítására szolgált: *...egy emberként egyesültök az egy hitben és Jézus Krisztusban..., egy kenyeret törve, mely a hallhatatlanság orvossága (φάρμακον ἀθανασίας), ellenszer a halál ellen, hogy ne haljunk meg, hanem mindörökké éljünk Jézus Krisztusban (20,2).¹⁶*

Irataiban János szóhasználatát követve már mint elnevezés is megjelenik az eucharisztia(!) kifejezés. Csak két példa: a *Filadelfiaiakhoz írt levele* 4. bekezdésében a következőképpen biztatja címzettjeit: *Legyetek rajta, hogy az egy eucharisztia(!) éltesse benneteket (μία εὐχαριστία χρῆσθαι), mert egy a mi Urunk, Jézus Krisztus teste (σαρκῆ!), egy a pohár (τὸ ποτήριον) az Ő vérének egységére, egy az oltár, miként egy a püspök a presbitereivel és a diakónusokkal, az én szolgatársaimmal (vö. Ef 4,4–6).¹⁷* A *Szmirnaiakhoz írt levele* 7. bekezdésében pedig Jánoshoz hasonlóan valószínűleg ő is a doketistáktól óv, akik: *az eucharisziától és imádságtól távol tartják magukat, mert nem vallják, hogy az eucharisztia a mi Megváltónk, Jézus Krisztusnak bűneinkért szenvedett teste (σαρκῆ!), melyet az Atya jósága által feltámasztott.¹⁸*

Szikemi Justinus (Róma †165) vértanú iratai immár arról tanúskodnak, hogy a 2. század közepére kialakult Rómában és Kis-Ázsiában a keresztyén Isten-tisztelet két alapvető – görög(!) nyelvű – rendje. Ezek: az igeliturgiás Isten-tisztelet, mely nyilvános és missziói arculatú; ill. a vasárnapi eucharisztikus összejövetel vagy közösség, a belső kör, a „beavatottak” és megkereszteltek erősítésre-lelkesítésére. Az olvasmányok már kiegészültek az apostoli levelekkel, s hitték, hogy az eucharisziában Krisztus valóságos testét veszik magukhoz, úgy ahogy arról az evangéliumokban olvashatunk. Az eucharisztia (-közösség) azonban materiálisan már „csak” kenyérből, borból és vízből állt, és teljesen külön vált az adakozástól!

Részletek szikemi Justinus *Első védőiratából* (vagy *Apológiájából*): *Az eucharisztia vétele senki másnak nincs megengedve, csak annak(!), aki hiszi, hogy igaz az, amit tanítunk, és a bűnök bocsánatára az újjászületés fürdőjében már megkeresztelkedett, és úgy él, ahogy azt Krisztus meghagyta. Mert az eukarisztiát nem közönséges kenyéreként, sem közönséges italként*

¹⁶ PA 1/230. o.

¹⁷ Uo. 1,266. o.

¹⁸ Uo. 1,280. o.

vesszük magunkhoz, hanem úgy, mint az Isten Igéje által megtestesült Jézus Krisztusnak, a mi Üdvözítőnknek a mi üdvösségünkért felvett testét (σάρκα) és vérét...

(Mert az apostolok is az ő irataikban, amelyeket evangéliumoknak nevezünk, azt tanítják, hogy Jézus így hagyta meg nekik, hogy tudniillik: kezébe vette a kenyeret, és miután hálát adott, ezeket mondotta: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Ez az én testem (το σῶμα μου); hasonlóképpen kezébe vette a poharat (τὸ ποτήριον), hálát adott, és ezeket mondotta: Ez az én vérem, – és ezt egyedül csak rájuk bízta. Ettől az időtől kezdve magunk között mi is folyton megújítjuk az ő emlékezetét...)

A nap – ahogy mondják - napján (!, τῆς τοῦ λεγομένης ἡλίου ἡμέρας – solis, ut dicitur, die) a városokból és a falvakból mindnyájan egy helyre összejövünk, és az apostolok buzdításait vagy a próféták írásait olvassuk, amennyire az idő engedi. Amikor pedig a lektor elvégezte az olvasást, az előljáró int és buzdít a hallott fontos dolgok követésére. Ezután mindnyájan felállunk, és közösen imádkozunk.

Majd – mint említettük – imádkozás után kenyeret és bort és vizet hoznak: és az előljáró – amennyire erejéből telik – imádságot és hálaadást mond, s a nép ráfeleli: Ámen. Majd az(oka)t, ami(k)ért hálaadást mondtunk, szétsztyák, és a jelenlevők mindegyike magához veszi, a távollévőknek pedig diakónusok viszik el.

Azok, akik tehetősek, és szándékukban áll – ki-ki a maga mértéke szerint –, adakoznak, és a gyűjtés eredményét az előljárónak átadják, és ő osztja szét az árváknak és özvegyeknek, a betegeknek és azoknak, akik valami miatt arra rászorulnak, a börtönben sínylődőknek, valamint az ott tartózkodó jövevényeknek; egyszóval minden rászorulóknak gondját viseli.¹⁹

Lyon második püspökénél, a kis-ázsiai és zsidó származású Irenaeusnál (115 és 150 között–202k) a 2. század végén az áldozat (oblatio = adomány, felajánlás) újra vagy még mindig(?) a gyülekezeti tagság által összegyűjtött különféle természetbeni adományokra vonatkozik. Ebből lesz azután maga az eucharisztia is, mely egyben a feltámadás záloga! Irenaeus ezt már magyarázza is: a bor és a kenyér Isten szava által Krisztus mennyei vérének és testének eucharisztiajává lesz, melynek magunkhoz vétele által testünk is halhatatlanságot ölt magára!

Az eretnokség ellen című ötkötetes iratában ezt olvassuk (4/18,1–5): Az Egyház áldozata (oblatio = adomány, felajánlás), amelyet az Úr rendelése szerint az egész világon bemutatunk, tiszta és kedves áldozat (sacrificium) Isten előtt. Maga az Úr mondta: „Amikor az oltárra viszed áldozatodat (offers), és ott eszedbe jut, hogy embertársadnak valami panasza van ellened, hagyd ott ajándéodat az oltár előtt, s menj, előbb békülj ki embertársaddal, aztán térj vissza, és ajánld fel áldozatodat (offeres, vö. Mt 5,23).” Istennek fel kell ajánlanunk a termények zsengejét – ahogy már Mózes is mondja: Ne jelenj meg üres kézzel Urad, Istened előtt (vö. 2Móz 23,15)...

Az áldozatokat bemutató (genus oblationum) nem szűnt meg..., viszont a mód megváltozott..., egykor az emberek kötelesek voltak a termésből megszentelt tizedet adni: viszont, akik már elnyerték a szabadságot, azok mindenüket, amijük csak van, az Úr rendelkezésére bocsátják, örömet és szívesen adják oda mindenüket...

Nekünk is áldozatot (oblationem) kell bemutatnunk Istennek..., buzgó szeretettel ajánlva fel a termények zsengejét... Ezt a tiszta áldozatot egyedül az Egyház mutatja be a Teremtőnek...

Azt ajánljuk fel (offerimus) Istennek, ami az övé, egyetértően hirdetjük a test és Lélek (carnis et Spiritus) közösségét. S amint a földből való kenyér, miután elhangzik fölötte Isten

¹⁹ Vö. Migne, Jacques Paul 1857–1866. *Patrologia Graeca I–161*. Paris. (a továbbiakban PG). 6/428–430. o. ill. Országos Liturgikus Tanács 1992. 2/578k. o.

segítségül hívása, már többé nem közönséges kenyér, hanem eucharisztia, amely két részből, földiből és égiből tevődik össze, ugyanígy testünk (corpora nostra) is, magunkhoz véve az eucharisziát, többé már nem romlandó (corruptibilia), hanem magában hordja a feltámadás reményét.²⁰

Műve 5. könyvében pedig ez áll (5/2,2–3): *Ha ez* (heac, ti. caro – σάρξ, emberi test) *nem üdvözülné, akkor vérével az Úr nem váltott volna meg minket, az eucharisztia pohara sem lenne az ő vérében való részesedés, sem a kenyér, amelyet megtörtünk, nem lenne az Ő testében (corporis eius – σῶμα) való részesedés...*

Amikor tehát a vízzel kevert bor és a megsütött kenyér... befogadja az Isten szavát (Verbum Dei!), és Krisztus vérenek és testének (corporis) eucharisziájává lesz, hogyan lehetne azt állítani, hogy az a test (carnem), amelyet Krisztus teste (corpore) és vére táplál, és amely az Ő tagja, képtelen lenne Isten ajándékának, az örök életnek a befogadására?...

A mi testünk is, amely az eukarisztiából táplálkozott, miután földbe teszik, és ott elporlik, a maga idejében életre kel, mert Isten Igéje megajándékozza a feltámadással azért, hogy megdicsőítse ezzel Istent, az Atyát. Ő ezt a halandót halhatatlansággal veszi körül, és ingyen ad a romlandónak romolhatatlanságot (corruptibili incorruptelam), hiszen Isten ereje a gyengeségben nyilvánul meg.²¹

4.2. A 3. Században

Az Asszír Keleti Egyház által máig használatos három szertartásrend egyike, az un. ősi *Addai és Mari-féle Apostolok liturgiája*.²²

Addai (†65) a keleti keresztyén hagyomány szerint Tamás apostol (†72) tanítványa, és Jézus 72 tanítványának (Lk 10,1) egyike. Mások szerint ő maga Taddeus, azaz egy a 12 közül, aki csodatetteivel először az Osztroéné királyság fővárosában, Edesszában, majd Mezopotámiában és az Eufrátesz keleti partján fennálló Pártus Birodalomban (Kr. e. 247 – Kr. u. 224) folytatott sikeres térítői munkát. Misszióját a mártírrá lett, Aggai (†87), majd őt követően, Mari (†120) folytatta Niszibiszben (ma határváros délkelet Törökországban) és a Tigris folyón túl.²³

A róluk elnevezett és a keletkezését illetően azonban csak a 3. század legelejére datálható liturgia fennmaradását az Efezusi zsinatot (431) követően létrejött Nesztorianus Egyháznak köszönhetjük. Az eretneké nyilvánított, hivataláról lemondott²⁴ diafizita konstantinápolyi pátriárka, Nesztoriosz (kb. 381/386–451) követői a Római Birodalomból történt száműzetésük után a Szászánida Birodalomban (v. Újperzsa Birodalom), Arábiában és Indiában (l. Malabár Egyház) csatlakoztak az már meglévő keresztyén közösségekhez. Belőlük jött létre azután a 8. századra relatíve igencsak jelentős Rómától és Konstantinápolytól formálisan független máig létező Asszír Keleti Egyház.²⁵

Az Addai és Mari-féle Apostolok liturgiájának részét képezi az az un. *Anaphora* (az eucharisztia ünneplése), melynek eredeti, szír-arámi szövegét és formáját sajnos aligha lehet ma már rekonstruálni. A máig ismert legrégebbi szövegvariáns csak a 7. század közepéről való,

²⁰ A még görögül író Irenaeusz iratainak egyes részletei sajnos csak latin fordításban maradtak fenn. Uo. 7/1024–1028. o. ill. 3/86k. o.

²¹ Uo. 7/1124–1126. o. ill. 2/605k. o.

²² A másik kettő: *Nesztoriosz-* ill. *Theodorosz liturgiája*.

²³ Vö. Filoni, Fernando 2019. *Az egyház Irakban*. Budapest. 21k. o.

²⁴ 431-ben – az Efezusi zsinatot követően és végül egyiptomi száműzetésben hunyt el.

²⁵ Vö. H. Littell, Franklin et alii 1960. *Weltkirchenlexikon*. Stuttgart. 1001–1004. o.

mely a nesztoriánus katolikosz²⁶, III. Isojahbtól (650–658) származik, aki az akkori változatot átdolgozta és kiegészítésekkel bővítette.²⁷

A szövegben viszonylag sok a zsidó hagyomány, és kimutathatóan hatott rá a másik szír szertartásrend, a Jakab-liturgia, valamint az ebből kialakult Bizánci liturgia is. Külön érdekessége, hogy a már fentebb idézettekhez hasonlóan az egyetlen(!) máig használatos liturgia, mely nem tartalmazza a szerzési ígéket.

A szertartás első része az igeliturgia, mely zsoltározással kezdődik (vö. 1Kor 14,26). A Bibliából három olvasmány hangzik fel. Most pedig következzen két részlet az *Anaphora*-ból:

*Te, Urunk, a sokféle könyörületteddel, melyről kellőképpen beszélni sem tudunk, az igaz és méltányos atyákat tartsd meg mind jó emlékezetedben, akik elnyerték tetszésedet a te Krisztusod testének és vérének emlékünnepe, melyet Neked a tiszta és szent oltáron bemutatunk, miként azt meghagytad nekünk. És add meg nekünk a te békédet és nyugalmaidat e világ minden napján, hogy a föld minden lakója vallja, hogy te vagy Isten, az egyetlen igaz Atya, és hogy te küldted a mi Urunk Jézus Krisztust, a te Fiadat és Kedveltedet...*²⁸

*És mi is, Urunk, a te gyenge, tökéletlen és szegény szolgálid, akik összegyülekeztünk és most színed elé állunk, a hagyomány által Tőled származó példát kaptuk, hogy örvendezzünk és dicsőítsünk, magasztaljunk és emlékezetünkben tartsunk, ünnepeljünk és a szenvedésnek, halálnak és a mi Urunk Jézus Krisztusnak feltámadásának eme nagy és megdöbbentő titkát megünnepeljük.*²⁹

Az *Addai és Mari-féle Apostolok liturgiája* külön érdekessége, hogy a 20. század második felében folytatott teológiai tárgyalássorozatot és egyeztetést követően a Keresztény Egység Előmozdításának Pápai Tanácsa 2001. július 20-án jóváhagyta³⁰, mégpedig azzal a céllal, hogy létrejöhessen a részleges eucharisztikus interkommunió a Szent Apostoli Katolikus Asszír Keleti Egyház és a Káld Katolikus Egyház hívei között.³¹

A 3. század első harmadára kelteznek az ún. *Traditio Apostolica*-t (*Apostoli hagyomány*, 210–235), amit az első ellenpápa, Római Szent Hippolitosznak (170k–235) tulajdonítanak.³² Irenaeus nagy tekintélyű tanítványa még ugyancsak görögül(!) írt. S mivel nem hagyta szó nélkül Róma püspökeinek modalizmusát (v. patripaszionizmusát – Szentháromság tagadását), „ellenpapaként” lépett fel, mire Calixtus „pápa” őt és tanítványait diteizmussal (vö. zoroasztrizmus ill. manicheizmus) vádolva kiközösítette.³³

Művében az apostolokra visszamenő, a 2. század második felére datálható hagyományt foglalt össze, mely az ősegyház legfontosabb liturgikus szövegeit tartalmazza, mint például:

²⁶ A Kr. u. 424-es markabtai (kisváros Észak-Libanonban) szinóduson döntöttek arról, hogy a mindenkori katolikosz felett senki, ill. kizárólag Krisztus ítélkezhet. Filoni, Fernando 2019. 33. o.

²⁷ Uo. 41. o.

²⁸ Az *Anaphora* 4. bekezdése, mely a német nyelvű fordításából készült. A teljes német verzió (fordította: Richard Václav Čemus SJ (1954–), cseh jezsuita teológus) olvasható a: <http://www.prexeucharistica.org/pdf/AM/AM-Anaf-05-tesesco.pdf> oldalon.

²⁹ Uo. 5-6. bekezdés.

³⁰ A közös deklaráció szövege angolul ill. németül:

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_20011025_chiesa-caldea-assira_en.html;

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_20011025_chiesa-caldea-assira_ge.html.

³¹ Azóta az asszír hívek aktív résztvevőkként lehetnek jelen a Szent Eukarisztia káldeus ünneplésén. Az asszír egyház pedig engedi, hogy papjai felolvassák a szerzési ígéket, amit ha káldeus hívek is jelen vannak, kifejezetten ajánlj is a Vatikán.

³² ÓÍ 5,38–40; 83–107.

³³ Uo. 1,331–333; 338k. o.

Püspökszentelés, nagy hálaadó imádság, eucharisztia, katekumenátus, keresztség (ebben található az *Apostoli Hitvallás* legősibb változata)³⁴ vagy Húsvét vigíliája.³⁵

Az irat eredeti görög nyelvű szövege sajnos nem maradt fenn. A ma ismert latin, ill. kopt, arab és etióp fordítások jóval későbbiek, csak a 4. század végéről – 5. század elejéről valók. Ebből következőleg a 43 rövidebb-hosszabb fejezetet magába foglaló irat szövege az évszázadok során az *Addai és Mari-féle Apostolok liturgiájához* hasonlóan kisebb-nagyobb átdolgozáson, bővítésen esett át.³⁶

Az eucharisztia még ekkor is külön(!) alkalom. Az ősi formájának tartott un. *nagy hálaadó imádság* (vagy *II. eucharisztikus ima* – Praefatio) pedig krisztológiai(!) típusú kánon, mely ószövetségi utalások nélkül mutatja be Jézus Krisztus szenvedésekkel teli megváltói művét. A fennmaradt és még abszolút dísztelen kezdés mindannyiunknak ismerősen cseng: *Adjunk hálát az Urnak! Méltó és igazságos. Hálát adunk Neked, Istenünk, szeretett Fiad, a Jézus Krisztus által, akit ezekben az utolsó időkben küldtél nekünk mint Szabadítót, Megváltót és akaratod hírnökét, aki a Te elválaszthatatlan Igéd, aki által mindent teremtettél...*³⁷

Feltűnő azonban, hogy a későbbi miserend un. „csúcsának” tartott, s az evangélikus úrvacsorarendben ugyancsak szereplő és ószövetségi alapokon nyugvó háromszoros Sanctus (Ézs 6,3,) még nem szerepel benne. Emellett viszont részleteket közöl már a páli hagyományból ismert krisztusi logionokból is, melyeknek esetleges elhagyása nem okozna különösebb törést a szövegben: *Önként átadta magát a szenvedésre, hogy a halált elpusztítsa és az ördög láncait letépje, eltíporja a poklot, megvilágosítsa az igazságot, megerősítse a végrendeletet és tanúsítsa a föltámadást.*³⁸ ... *Megemlékezvén tehát haláláról és feltámadásáról, felajánljuk neked a kenyeret és a kelyhet, és hálát adunk, hogy méltónak találtál minket, hogy színed előtt álljunk és szolgáljunk neked.*³⁹ Ezután az epiklézissel folytatódik a szöveg.

Végül még egy – a 3. század közepéről való – rövid idézet Karthágó püspökétől, Cyprianustól (190/200k–258). Az első latinul író egyházatyánál a már idézett ApCsel híradáshoz (ApCsel 2,46k) hasonlóan újra naponkénti eucharisztia-vételről olvashatunk, mely csak azoknak válik mennyei kenyérré, akik hiszik, hogy Krisztus testét veszik magukhoz.

Az Úr imádsága című értekezésében olvassuk: *Krisztus csak azok számára kenyér, akik az ő testeként (corpus eius) veszik azt magukhoz... Azt kérjük, hogy ezt a kenyeret mindennap adja meg nekünk, nehogy minket – akik Krisztusban vagyunk, és az ő eucharisztiját, mint az üdvösség eledelét mindennap magunkhoz vesszük – valamilyen súlyosabb bűn elkövetése távol tartson, és a mennyei kenyér élvezetétől a közösségből kizárva eltiltsa, hiszen akkor Krisztus testétől (Christi corpore) szakadnánk el.*⁴⁰

³⁴ Vö. Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter 2004. *Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest. 41. o. ill. ÓÍ 5,94 o.

³⁵ ÓÍ. 5,83–107. o.

³⁶ Uo. 5,39. o.

³⁷ Uo. 5,85. Az evangélikus Agenda immár „bővített” változata: *Méltó és igaz, illő és üdvösséges, hogy mindenhol és mindenkor hálát adjunk Neked, mindenható Atyánk, és örök Istenünk, szeretett Fiad, a Jézus Krisztus által...* in. Pröhle Károly (Szerk.) 1986. 41. o.

³⁸ A ma ismert legrégebbi, a 4–5. század fordulójáról való latin változatban szereplő jézusi logionok: *Vette a kenyeret, hálát adott neked és ezt mondta: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, mely értetek megtöretik”. Ugyanígy a kelyhet is mondván: Ez az én vérem, mely értetek kiontatik, mikor ezt teszitek, tegyétek az én emlékezetemre”. Feltehetően a páli verzió (1Kor 11,23b–25) rövidített formája, mivel a végén szerepelteti: *tegyétek az én emlékezetemre*. Vö. ÓÍ 5,85.*

³⁹ Uo. 5,85k. o.

⁴⁰ PL 4/548k. o., ÓÍ 15,360 o. ill. Országos Liturgikus Tanács 1992. 3/316. o.

4.3. Záró gondolatok

A fentiek alapján kimondhatjuk, hogy az első három évszázad során az *úri vacsorát* (1Kor 11,20) minden kétséget kizáróan egyöntetűen *eucharishtiának*, a hálaadás örömkalmának hívták és tartották.⁴¹ Nem véletlen talán az sem, hogy az idézetekben magával a páli kifejezéssel nem találkozunk. Ennek egyszerű oka talán az is lehet, hogy a közös étkezéssel egybekötött eucharishtiára nem feltétlen este került sor. Az eucharisztia egyébként visszaköszön az evangélikus *Agenda* úrvacsorai liturgiájában is. A *hálaadás* szó vagy a *hálát adni* kifejezés hatszor(!) szerepel benne.⁴²

Az elnevezésben változás csak a 3–4. század fordulójától, Nyugaton(!) datálható, s először Felajánlásnak, majd az 5. századtól(!) az *Ite, missa est*-ből (*Menjetek! Küldetéstek van!*) kezdik Misének, Szentmisének kezdték nevezni.⁴³

Láttuk továbbá, hogy Rómában és Kis-Ázsiában külön tartották az eucharishtiát a „beavatottnak”, megkeresztelteknek. Nagyot ugorva az időben, ezt az ókeresztyén tradíciót eleveníthette fel a Reformáció! Nem csak teológiailag szakított a középkori misével (vö.: Luther: A misével való visszaélésről)⁴⁴, hanem visszaadta a híveknek az addig elsősorban praktikus-higiéniái szempontokból megvont *laikus kelyhet*, idővel pedig külön kezdték ünnepelni protestáns eleink az úrvacsorát. Európa-szerte mindmáig sok evangélikus és református gyülekezetben az igeliturgiás Isten-tiszteletet követően (nagy ünnepeken ill. minden hónap egyik vasárnapján) ahhoz kapcsolódva vagy külön tartanak úrvacsorai Isten-tisztelet – az azzal élni szándékozónak.

Korunk egyik nagy és bennünket is érintő kísértése, kihívása a számosságban, hatékonyságban és teljesítményben való kizárólagos gondolkodás, mondván például, ha újra kétpólusúvá tesszük Isten-tiszteleteinket, akkor többen fognak úrvacsorázni. Ilyen vagy erre hajazó gondolatokat azonban az első századok ókeresztyén eucharisztikus beszámolóiban nem olvasunk. Sőt ha az eucharishtiához járulás előírásaira tekintünk, azok mintha a jelen éra gondolkodásával éppen hogy ellentétes tendenciát mutatva, a főhangsúlyt a személyes és megélt Krisztus-hitre helyezik. A *Traditio Apostolica*-ban például ezt is olvassuk: *Mindnyájan ügyeljenek arra, hogy hitetlen... ne egyék az eucharishtiából. Krisztus testét ugyanis a hívőknek kell magukhoz venniük.*⁴⁵ Luther pedig a maga nyers stílusában így vall erről: *...az a szándékunk, hogy keresztyéneket neveljünk és hagyjunk magunk után, és hogy a szent vacsorában Krisztus testét és vérét nyújtsuk nekik, nem tehetjük ezt anélkül, hogy meg ne hallgassuk, mit tanultak a katekizmusból, és hogy szándékukban áll-e bűneiket elhagyni, amelyekkel vétettek ellene. Mert Krisztus egyházát nem akarjuk disznóóllá tenni, és nem szándékozunk meghallgatás nélkül mindenkit úrvacsorához bocsátani, mint ahogy a disznókat a vályúhoz eresztjük. Mivel a lelkipásztor Krisztus hűséges szolgája kell hogy legyen, ezért, amennyire csak lehetséges, a szentséget nem vetheti disznók és kutyák elé, hanem meg kell hallgatnia, hogy kik ezek az emberek...*⁴⁶

⁴¹ Mihályi Gilbert 1980. *Az egyház liturgikus élete*. Róma. 127. o.

⁴² Pröhle Károly (Szerk.) 1986. 41–44. o.

⁴³ Mihályi Gilbert 1980. 127. o.

⁴⁴ In. ML 3,27–152 o. különösen 84–87, 90k o.

⁴⁵ ÓI 5,103.

⁴⁶ Luther Márton 2010. *Mélysege és magassága – Áhítatok az év minden napjára*. Kolozsvár. 307. o. Az eredeti német szöveg: Martin Luther. *Warnungsschrift an die zu Frankfurt a. M., sich vor Zwinglischer Lehre zu hüten*. In. Amerikanischen Lutherverein 1859–1876. *Luthers Volksbibliothek I–30*. St. Louis, Mo. 4,58. o. Online: <https://catalog.hathitrust.org/Record/011550239>

Az első századok eucharisztikus szövegeiben egyértelmű „fejlődés” tapasztalható. Az eucharisztia mindig Krisztus parancsára és rendelkezésére történik, melyben *Krisztus bűneinkért szenvedett testét* (Antiochiai Szent Ignác) vesszük magunkhoz. Mindez *Isten szava* (Verbum Dei!) által válik *Krisztus vérének és testének eucharisztijává* (Irenaeus), mivel Krisztus *önként átadta magát a szenvedésre, hogy a halált elpusztítsa, és az ördög láncait széttépje, eltörölje a poklot, megvilágítsa az igazakat, megerősítse a végrendeletet és tanúsítsa a föltámadást* (Római Szent Hippolitosz). Feltűnő azonban, hogy maguk a szerzési igék a liturgikus szövegrészletekben a *Traditio Apostolicá*-t kivéve (még) nem fordulnak elő!

Érdeemes egy pillantást vetni a szóhasználatra is! A kezdeteknél mintha még mind a két tradíció egyforma súllyal lenne jelen a szemelvényekben. Gondoljunk itt például a *test* szóra, mely a Didachéban organikus testként (σῶμα), Antiochiai Szent Ignácnál hústestként (σάρξ), Irenaeusnál pedig mind két kifejezés (igaz csak latin fordításban – caro, corpus) előkerül. E mellett a már említett páli és lukácsi sajátosság, az: *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre* a 2. század közepén már ugyancsak olvasható Justimus *Első védőiratában*.

Végül ahogy láttuk is, a *Didaché* rendje szerint az eucharisztiaát bűnvallás előzi meg, hogy maga az eucharisztia az egyéb adományokkal egyetemben így válhasson tiszta áldozattá. A szent jegyekkel élőknek az eucharisztia különféle liturgikus színpadiasságot mellőzve egykor azt jelentette, hogy (bűn)bocsánatot nyerve, a testvéri asztalközösségben, mint „reménység-testben” magával a feltámadott, élő Urral, és így az „odaáttal”, a mennyei szférával kerülnek kapcsolatba.

Hivatkozott irodalom

1) Kiadott források

Amerikanischen Lutherverein 1859–1876. *Luthers Volksbibliothek 1–30*. St. Louis, Mo.

Migne, Jacques Paul 1841–1855. *Patrologia Latina 1–221*. Paris.

Migne, Jacques Paul 1857–1866. *Patrologia Graeca 1–161*. Paris.

Funk, Franz Xaver von 1901/1913. *Patres apostolici. 1–2*. Tübingen.

Vanyó László (Szerk.) 1980–2009. *Ókeresztény írók. 1–20*. Budapest.

2) Egyéb irodalom

Čemus, Richard Václav SJ: Die Anaphora von Addai und Mari (fordítás) – http://www.prexeucharistica.org/_pdf/AM/AM-Anaf-05-tedesco.pdf

Pontifical Council for promoting christian unity: Guidelines for admission to the eucharist between the Chaldean Church and the Assyrian Church of the East –

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_20011025_chiesa-caldea-assira_en.html

Filoni, Fernando 2019. *Az egyház Irakban*. Budapest.

Janssen, Claudia: Hoffnungskörper des Messias. *Zeitzeichen* 17 (2016/03). 33–35. o.

Luther Márton 2010. *Mélyisége és magassága – Áhítatok az év minden napjára*.

Kolozsvár.

Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter 2004. *Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest.

Bolyki János 2001. „*Igaz tanúvallomás*” *Kommentár János evangéliumához*. Budapest.

- Országos Liturgikus Tanács 1992. *Szent zsolozsma. Az imaórák liturgiája. 1–4.* Budapest.
- Tokarev, Szergej Alekszandrovics (Szerk.) 1988. *Mitológiai enciklopédia. 1–2.* Budapest.
- Pröhle Károly (Szerk.) 1986. *Agenda.* Budapest.
- Káldy Zoltán et alii 1982. *Evangélikus énekeskönyv.* Budapest.
- Hertz, Joseph Herman (Szerk.) 1984. *Mózes öt könyve és a Haftárák. 1–5.* Budapest.
- Mihályi Gilbert 1980. *Az egyház liturgikus élete.* Róma.
- Schlatter, Theodor (Szerk.) 1967. *Calwer Bibellexikon.* Stuttgart.
- H. Littell, Franklin et alii 1960. *Weltkirchenlexikon.* Stuttgart.
- Karner Károly 1950. *A testté lett Ige.* Budapest.
- Czeplédy Sándor et alii 1931. *Bibliai lexikon. 1–2.* Budapest.

Blázy Árpád